

El comte Arnau i el castell de Mataplana

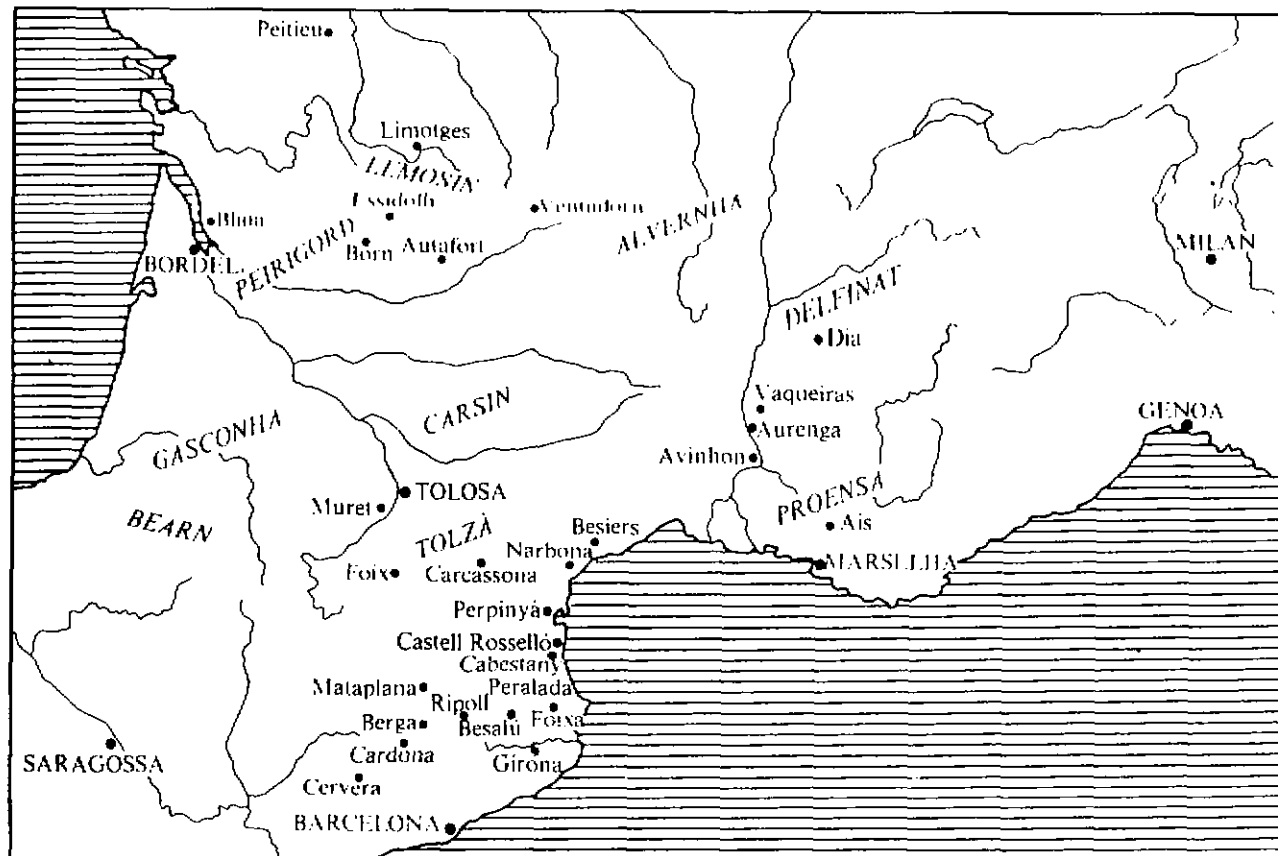
EUDALD MAIDEU I PUIG

«Noverint universi presentem paginam inspecturi»... (1)

Que conegui tothom qui vulgui llegir aquestes pàgines, que en el centre de l'honor d'un territori de l'antiga baronia de Mataplana, al Ripollès, (que abasta des d'Urtx a la Cerdanya, Toses-Dòrria, Castellar de N'Hug, la Pobla de Lillet, Gombrèn, Sant Jaume de Frontanyà, fins a Sant Llorenç prop de Campdevànol), ha ressorgit un castell-palau, que fou domus i capital del llinatge dels Mataplana».

La recerca i prospecció científica, que perdura des de fa sis anys, ha estat possible gràcies al suport i col·laboració de la Generalitat de Catalunya (Departament de Cultura), Diputació de Girona (Cultura i Arqueologia), la Càtedra d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona i la família propietària del lloc, que va indicar la descoberta.

Jacques le Goff afirma que tota societat segrega quelcom de meravellós (2). En el recull que presentem, s'estudien les herències i la semàntica d'allò meravellós, al Pre-pirineu català.

Ens trobem davant un cas únic en la historiografia de les arrels de la Nació catalana. Podem parlar d'una simbiosi d'història, literatura, arquitectura, arqueologia i llegendari mitològic.

Amb la recuperació de la nostra geografia històrica, la consolidació de les seves runes i l'estudi aprofundit del jaciment i el seu marc medieval, podem gaudir ara d'un conjunt monumental, emblemàtic, a casa nostra.

En el llinatge dels Mataplana, es viuen intensament quatre segles de participació activa en la formació de la nacionalitat catalana. Capítols inigualables de la nostra identitat, que mostren un model d'actuació, en els aspectes socio-polític, cultural/literari i arqueològic/monumental.

Aquesta trilogia participativa queda palesa en la seva activitat històrica, com a guerrers en la batalla de les Navas de Tolosa, al setge de Conca i cap a Múrcia i la Mediterrània (50 cavallers per la conquesta de Mallorca), contribuint així a l'expansió dels nostres dominis.

Foren forjadors de nous nuclis poblacionals, significants en la tasca colonitzadora i de repoblació, i consolidaren, amb les peculiars cartes i estatuts de llibertat i franquesa, Gombrèn, Castellar de N'Hug i la Poble de Liller.

Categoria d'estadistes, quan a Najac de Roergues signen acords amb Ricard Cor de Lleó, i d'àrbitres signataris dels dos paratges que han contribuït decisivament a fer perdurable el model de Nació andorrana.

Caldrà també considerar-los orgiàstics, i probablement, pressumptes inductors de la nit de sexe i enologisme, que precedí a la desgraciada desfeta de Muret: Hug de Mataplana era senescal, i un digne trobador.

Mataplana és l'únic castell català del qual hi ha descrita la sala i el seu ambient. La cort trobadoresca de Mataplana,

tan ben particularitzada per Raimon Vidal de Besalú, era d'una magnificència no menyspreable. A més a més, Hugh Field, en un estudi actualitzat (3), ens fa el retrat psicològic d'Hug de Mataplana, el veiem com a home digne, intel·ligent i veraç; graciós, franc, gentil i amb enteniment per escoltar tot bon saber i que aconseguí arribar a l'estat de màxima percepció intel·lectual i sensibilitat refinada.

D'Hug de Mataplana, tenim les seves poesies i la seva sapiència en els judicis d'amor fi o «drut» (diríem amor de sexe-hard core d'avui). Gràcies a aquests materials podem copsar el seu vitalisme, que no el deslliga, ni a ell ni als seus predecessors, de possibles implicacions amb el catarisme, viu i arrelat en les contrades pirinenques.

Cortesans a la Cort del rei en Jaume II, a Perpinyà, quan aquest territori de la baronia de Mataplana, formà part del Regne de Mallorca.

Són ells, la saba i la sang que generen mites nacionals. Primerament, dins el mal anomenat caos feudal, formant part del seguici dels nou Barons de la Fama, i secundàriament, engendradors del nostre gran mite del Comte Arnau, llegendari, màgic, misteriós, nietzschia i sensual, que fou impuls primari en la Renaixença (només citar Milà i Fontanals, Víctor Balaguer, Maragall, Sagarra, Verdaguier, Anicet de Pagès i de Puig i tants d'altres, fins als nostres dies).

Quant als aspectes monumentals i arqueològics, ens deixaren un jaciment «segellat» de l'època medieval, model de casal-palau fortificat, incardinat en la línia del Prepirineu. Després dels treballs arqueològics i de consolidació, es demostra que és un conjunt monumental de l'època del romànic, d'arquitectura civil (que ben pocs n'hi ha), s. XI al XIV, recuperat amb barri i capella castral romànica.

RIBOT (FONS ARXIU SERRA I PAGES)

Perfil biogràfic-estructural del Comte Arnau

Permeteu-me una breu digressió sobre el nostre Comte Arnau.

Tota nació necessita dels mites per tenir identitat pròpia. Cal escoltar mites i llegendes, i encara més: cal explorar-los i fer-ne una acurada dissecció a la llum dels moderns coneixements historiogràfics. Això, mai no pot considerar-se que es fa per desmantellar-los, sinó més aviat per consolidar-los, i en qualsevol cas, per donar-los carta de reialesa (4).

Després d'un divorci de més de dos segles, historiadors i etnòlegs tenen tendència a l'aproximació. La nova història, després d'haver-se fet sociològica, tendeix a fer-se etnològica (5). Les societats rurals, conservadores —tancades— són el teixit connectiu de la història. L'etnologia no mesura el temps tan precís com la historiografia, de tal manera que fer història etnològica, significa a més a més, revaloritzar la història, els elements màgics, els carismes, els codis alimentaris, de la vestimenta i lúdics. En resum: la cultura global de la societat, i les funcions del simbolisme, rang i situació. Quelcom que era típic en els segles i als llocs on es movia el llinatge dels Mataplana.

El mite del Comte Arnau no és una tradició inventada ni segueix els mecanismes tipificats per Hobsbawm i Ranger (6). El Comte Arnau és la síntesi nacional del feudalisme català, potentat al grau de categoria, amb totes les implicacions de màgia i misteri, dels segles del relat.

Cal tenir molta cura, prudència i respecte amb els mites. Fonts derivades d'estudis antropològics (7) assenyalen que el mite és una història contada però és, en especial, una història que no té autor ni creador, sinó tan sols narradors. Per altra banda, cal considerar que l'emissor

del mite no és ningú altre que la mateixa societat.

No obstant, segons afirma Malinowsky (8), el mite, tal com perdura i persisteix en una col·lectivitat, no és tan sols un conte, sinó una realitat viscuda. Pres, àdhuc, com a relat, el mite pot ésser definit com una resurrecció narrativa d'un esdeveniment original, que continua —sempre segons Valade— exercint la seva influència en el món i en els destins dels humans, que l'escolten i/o l'accepten. És per tot això, que convé una percepció i «escoltament» racional i científic del mite. Essent així, ha d'ésser pres seriosament, tot sencer, íntegrament, i estudiat d'una forma minuciosa.

L'home modern, actual, a diferència del primitiu, controla els seus mites a través de la racionalitat (9). Mite i realitat apareixen com dues maneres amalgamades i complementàries del coneixement, i en la seva dosificació, cada tipus d'estructura social les fa diferents (10).

Aleshores, crec sincerament, i és més que una hipòtesi plausible, que el Comte Arnau i la seva llegenda són la «Crònica» i el relat sintètic i sublim de la nissaga dels Mataplana: abasta des de la divinitat d'Hug de Mataplana, a la vilesa de la figura fantàstica del Comte Arnau.

La història de la saga dels Mataplana, la política de Catalunya, la literatura trobadoresca provençal, la religió, el feudalisme i la cultura popular, amb tota la seva càrrega de superstició, màgia, bruixeria i creences, ens han fet clarivident una nova lectura, peculiar i específica del mite, que demostra que el personatge del Comte Arnau, amb tot allò de fantàstic/imaginari, que se li atorga, si el féssim real, seria una mixtura colossal d'heroi feudal, aventurer, bel·licós, infamant, immortal, impúdic, poètic i per verosímil, tan perdurable: un Mataplana!

Totes aquestes «qualitats» poden atribuir-se i es donen en la nissaga dels Mataplana, significatiu perfil biogràfic, amb totes les «tonalitats» i matissos explícits. La bonhomia dels Urtx-Mataplana va quedar truncada per l'avarícia dels Pallars-Mataplana. El traspàs de barons a comtes (amb un Arnau despòtic, arruïnat) va reimplantar els mals usos, des de la coacció al maltracte —possiblement—, donant peu a la creació narrativa de la llegenda del Comte Arnau, engendrament mitològic, fruit del caos sàdic, màgic i opressiu dels feudals.

No és tan verosímil el fet que el Comte Arnau hagués pecat amb tots els cinc sentits. La butlla papal «Cuperemos quidem»... (11), que amb tanta dolçesa inicia el Papa Benet VIII, amb la fórmula «ens agradaria molt de tenir una llarga conversa per alegrar-nos dels progressos»... i que acaba acusant durament de «nefandíssimes meretrius, dedicades als ludibris de Venus» a unes abadesses d'un cenobi del Ripollès, demostra, per la seva datació, que els segles separen els Mataplana dels fets reals i sexuals, que obligaren a l'expulsió de les abadesses del cenobi (fets reals i sexuals que es donaven amb escreix en tots els cenobis d'arreu de Catalunya, Castella i França o Alemanya, molt ben estudiats per Miret i Sans a casa nostra). No obstant això, el veïnatge de l'alou de Montgrony i el casal-palau de Mataplana, i la posterior compra dels drets sobre l'honor i casal de Mataplana, per part del monestir de Sant Joan de les Abadesses (ja sense abadesses), feren —de ben segur— que els narradors de la llegenda aprofitessin l'ocasió per enriquir el relat.

L'honor de la baronia de Mataplana va quedar marcat pel paper de la dona. Diverses vídues regnaren el casal. Per altra banda, consten les penalitats, ex-comunions, autoinculpacions inquisitorials, que pesaren sempre com una llosa, sobre la família dels Mataplana... En resum, la llegenda no fa res més, que ésser un recull sintètic i modèlic de les vicissituds i records històrics d'aquestes.

Els sirventesos d'en Huguet de Mataplana, peces d'alt valor i riquesa literària, coadjuven i poden haver estat el germen embrionari, l'eix, motor, força i fonament de part del llegendari mite dels Mataplana. El primer relator/narrador —(cantautor)— de la llegenda del Comte Arnau, de la balada, coneixeria prou bé aquesta poesia, i coneixeria prou bé els Mataplana, per enaltir-los a la categoria mitològica.

Encara s'aurà d'escriure amb tot detall la història del continuum Mataplana, per esbrinar minuciosament la interacció història-llegenda.

Arnau, comte de Pallars i baró de Mataplana, era un personatge físic, autèntic, indiscutible, del segle XIV, no era un abstracte, ni un inventat esotèric. La llegenda del Comte Arnau, no és res més que un recull i refundició de fets tramesos per la tradició oral, cantats per trobadors, joglars o romancers. Versions que són fruit del fanatisme i mostren la remotíssima supervivència, dins la consciència social, de l'odi del poble contra les ferides del feudalisme. Tot això enriquit per misteris, transformacions, immaterialitzacions i bruixeria (12).

Prepotència feudal, reparació d'injúries, gestes heròiques versus gestes vergonyants. Fills il·legítims. Cobraments injustos de tributs. Reimplantació dels mals usos. Enèrgics, emprenedors, providents, irresistibles. Literats. Creadors d'esglésies, capelles i benifets. Seductors i jutges. Endeutats fins al coll. Fugitius, admirats, excomunicats. D'aquesta munió

d'atributs, se'n destil·là un ésser abominat, celebrat, adorat, sobrehumà, resplendent, fantàstic i meravellosament poètic: ARNAU. Aquest és el clíx del Comte Arnau, que voldria que es pogués copsar darrera aquesta apressada i personal lectura.

Permeteu-me ara que, finalment, vulgui mostrar el meu agraïment als professors que han fet possible aquest dossier: Font i Rius, Prim Bertran, Romeu, Martí de Riquer, Riu i Riu, Bayona, als arquitectes Martínez i Raurich i també a altres amics i entusiastes com Carreras, Casadesús, Font, A. Martín, Martínez, Pladevall, Saqués. I molts d'altres a més a més del president de la Generalitat, Jordi Pujol i Solely.

No puc ni m'escאו avaluar. Seria improp i vanitós. Considero que tots ells acaben de crear un corpus únic, sobre la realitat del castell de Mataplana i el Comte Arnau. Catalunya recupera la seva geografia històrica, i ella els ho agraeix.

Cal finalment donar l'enhorabona als pobles de Gombren i Castellar de N'Hug, que poden gaudir d'una celebració d'un setè centenari de l'atorgament de les seves cartes de poblament i estatuts de llibertat.

Que es faci justícia social, si fa segles els últims feudals varen obrir una ferida social. Ara, cal reequilibrar el territori. És bo que aprofitin l'ocasió i que puguin gaudir a través d'una mostra museogràfica permanent, dedicada monogràficament a Mataplana, d'un futur, amb prosperitat cultural i econòmica.

La trilogia de *Mataplana: sòcio-política, literària i monumental* és un vertader *empòrium medieval del Pre-pirineu*.

Cal refermar aquesta idea, ara més que mai, en una Catalunya ressorgent i lúcida.

Qui s'havia d'imaginar, que després de tants anys, s'amagava sota cada pedra un tros de la nostra història i llegendari. Tenim, doncs, la simbiosi ideal per a la cultura, l'estudi, la promoció turística, en un racó impressionant, centrat en la boja i delirant mansió del Comte Arnau, coronat per una toponímia de colls mitològics, com el del déu Pan, la deessa Venus i la deessa Bona.

Eudald Maideu és doctor en Medicina

NOTES

- (1) SERRA VILARÓ. *Baronies de Pinós i Mataplana*. Editorial Balnes, Barcelona 1930-1954. Tom I. pp. 312-315. (Encapçalament Carta Franqueses Castellar).
- (2) LE GOFF, Jacques. *Lo maravilloso y lo cotidiano en el Occidente Medieval*. Editorial GEDISA, 1991. pp. 9, 13, 138 a 142.
- (3) FIELD, Hugh. *Ramon Vidal de Besalú. Obra poètica*. 2 V. Editorial Curial, Barcelona 1989. Tom II pp. 7, 89, 129, 134, 135 i 137.
- (4) MAIDEU, E i R. (col·laboració, RIU, CABESTANY, BERTRAN) *Memòria de les tres primeres campanyes d'excavació arqueològica al castell de Mataplana, Gombren, Ripollès*.
- (5) LE GOFF. Op cit. Anys 1986/87/88. pp. 138-142.
- (6) HOBBSAWM-RANGER. *L'invent de la tradició*. Editorial Eumo, Vic 1988.
- (7) VALADE, B. *La Antropología*. Dirigida a Akoun. Editorial Mensajero, Bilbao 1978. pp. 362-268.
- (8) MALINONOWSKY. *Mith and Primitive Psychology*. Cit Valade, op cit.
- (9) VALADE. Op cit.
- (10) VALADE. Op cit.
- (11) MAIDEU, E. «Les abadesses de Sant Joan». (Una greu problemàtica sexual com a fet històric. Anàlisi de contingut de la butlla Papal). Asambleu Estudiosos/Ripollès 1978.
- (12) ROMEU. Op cit.